

Modern Türkiye Tarihi

Editör: Ahmet ŞİMŞEK

Zafer TOPRAK · İlhan TEKELİ · Vahdettin ENGİN · Fatma ACUN · Yasemin DOĞANER
Ahmet TALİMCİLER · Fahri SAKAL · Cenk REYHAN · Saffet SARIKAYA · İbrahim ŞİRİN
Mustafa GÜNDÜZ · Serkan YAZICI · Serif DEMİR · Ahmet YÜKSEL · Ahmet ÖZCAN
Funda SELÇUK ŞİRİN · Çağatay BENHÜR · Namık ÇENCEN · Canan Emek İNAN
Cem DOĞAN · Aslı ARSLAN · Yalın ALPAY

Editör: Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞEK

MODERN TÜRKİYE TARİHİ

ISBN 978-605-241-820-8

DOI 10.14527/9786052418208

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2019, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. A.Ş.'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayineimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevidir**. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** ve **Pegemindex.net** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilmektedir.

I. Baskı: Eylül 2019, Ankara

Yayın-Proje: Burcu Korkmaz
Dizgi-Grafik Tasarım: Tuğba Kaplan
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Vadi Grup Basım A.Ş.
İvedik Organize Sanayi 28. Cadde 2284 Sokak No:105
Yenimahalle/ANKARA
(0312 394 55 91)

Yayıncı Sertifika No: 36306
Matbaa Sertifika No: 26687

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay / ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51
Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

*Sultan II. Mahmud'dan Gazi Mustafa Kemal Atatürk'e kadar
Türk modernleşmesine katkısı olanlara saygıyla...*

ÖN SÖZ

Türkiye’de son yıllarda tarihe yönelik büyük bir ilgi var. Bu gelişme, biz tarih alanında çalışanlar için elbette sevindirici. Bu ilginin nedenlerine bakıldığında ilkinin, ülke insanımızın zengin tarihsel mirasımıza duyduğu merak olduğu düşünülmektedir. Bir diğ erinin ise ülkemiz siyasetçilerinin güncel söylemlerinde tarihsel belli olaylara fazlaca yer vermesi olduğu söylenebilir. Çoğu kez tarihsel bir olay üzerinden, genelde ayrıştırıcı bir dille sunulan bu tarihsel olaylar toplumda çoğunlukla ses bulabilmektedir. Bu durum, çoğu zaman iktidar sahiplerine siyasi meşruiyetleri için umdukları siyasi kazancı sağlarken, bazen de bireysel memnuniyetsizliğin doğurduğu aidiyet duygusu arayışıyla tarihe yönelimi beraberinde getirebiliyor.

Bir imparatorluk bakiyesine sahip, uluslaşma sürecine geç başlamış, bu süreçte işgale uğramış, milli mücadelesini vermiş, emperyalist devletlerin tuzağına yeniden düşmemek için hızlı ve radikal modernleşme yolunu seçmiş Türkiye gibi bir ülkede “geçmiş”, toplum zihninde hala çok sıcaktır. Buna bugünkü eğitim dizgesinde yer alan tarih ders kitaplarında “biz” söylemleri de eklenince tarihe olan merak, her an meydana gelecek bir toplumsal dalgalanmayla kendine yer bulabilmektedir.

Türkiye’de yaklaşık yüzyıldır, kesintisiz ve zorunlu olarak liselerde tarih dersleri okutulmaktadır. Bu derslerde, 20. yüzyılın başındaki Türk uluslaşma çabasının bir mirası olarak “Türk milletinin çok eski ve şanlı bir tarihe sahip olduğu”nu gösterme çabasının hala etkili olduğu görülmektedir. Bunun yanında gerek bireylerde toplumsal/ milli bir aidiyetin sağlanması, gerekse bu bağlamda bir vatandaşlık eğitiminin sunulması için yakın dönemlerin (yakın geçmişin) de derslere konu edilmesi, uzun tartışmalar sonucunda ortaokul ve liselerde söz konusu olmuştur.

“Yakın dönemlerin tarihinin öğretimi”nin gerekliliği meselesi, zaman zaman büyük tartışmalara yol açacak biçimde ülke gündeminde kalabildi. Örgün eğitim-öğretim sürecinde tarih öğretiminin gerekliliği konusunda neredeyse toplumsal bir uzlaşma olmasına karşın, son 20-30, hatta 50-60 yıllık ülke geçmişinin öğretimi konusunda, çeşitli sebeplerden dolayı bir uzlaşmanın sağlanamadığı görülüyor. Bunun sebebi, şüphesiz ki ülke ve dünyadaki son 50 yıllık süreçteki gelişmelerin değersiz algılanması değildir. Kaldı ki içinde yaşadığımız bugünkü toplumun demografik, iktisadi, kültürel, siyasal yapısında etkili olan olaylar ve gelişmelerin, oluş sırası bakımından günümüze yaklaşıldıkça arttığı bilinir. Diğ er bir anlatımla, bugünkü toplumsal yapıyı ve yaşam tarzlarını /imkanlarını; son 50 yılda yaşananların, 100 yıl öncesinde yaşananlardan daha fazla etkilediği, 100 yıl önce yaşananların etkisinin ise 500 yıl önce yaşananlardan daha fazla olduğu söylenebilir.

Peki, yakın tarihin öğretimine ilişkin bu mesafeli duruş nedendir? Ya da diğ er bir yaklaşımla “yakın tarih öğretilir mi?” Bu soruya cevap vermeden önce, öğretilileceğine ilişkin büyük bir uzlaşma sağlanmış görünen “tarih öğretilir mi ya da nasıl?” sorusuna kısaca bakmak doğru olacaktır.

Bilindiği üzere tarih, belli bir metodoloji dahilinde elde edilen geçmişin bilgisinin, şimdiki zamanda yeniden inşa edilmesidir. Konu üzerine düşünenler, bu araştırma ve yazım süreçlerinin tarihçinin yaşadığı zamandaki bilgi-algı ve zihniyet çerçevesinde gerçekleşmesi yönüyle bugüne ait, hatta daha fazlası bir ifadeyle “bugünleşen

bir geçmiş” inşasına dair bir faaliyet olmasına dikkat çekerler. Bazıları da geçmişin bilinmezliğine gömülmüş, arayan ve bulduğunu açıkladığı (yazdığı) ölçüde görünür olan tarihçi tipine vurgu yaparlar.

Şüphesiz ki tarihin ve tarihçinin “ne/kim olduğu” ile “nasıl olduğu” tartışmaları bundan sonrasında da sürüp gidecektir. Geçmiş merak etme ve öğrenmeye çalışma gerekçelerimizin zamanla farklılaşmasının yanısıra, tarihin bu değişen ve farklılaşan anlam ve içeriğiyle birlikte bu süreçte işlevinin de farklılaştığını görürüz. Bu farklılaşma, çoğu zaman bir kafa karışıklığına yol açabiliyor.

Geçmişe ilişkin herhangi bir olay/konu üzerinde özellikle medya araçları üzerinde çok bariz biçimde görülebildiği gibi, A tarihçisinin söylediklerine yönelik, B tarihçisinin tam aksi istikametteki iddia ve açıklamalarına şahit olabiliyoruz. Hatta bu örneklerin sık olmasıyla birlikte tarihçilerin her birinin farklılaşan söylemlerini kanıksayarak, tarih alanının ve tarihsel bilginin, tabiri caizse “kişiden kişiye, durumdan duruma, neredeyse keyfi olarak değişen” bir nosyona sahip olduğu gibi yanlış bir sonuç da yaygınlaşabiliyor. Bu durum, “güvenilir” tarihçi ve “güvenilir” kitap(lar) arayışlarımızı beraberinde getirebiliyor. Böylece aslında kamuoyunun genel kabul ettiği şekliyle tarihçilerin bakış açıları-zihniyet-felsefe, dahil oldukları sosyo-kültürel çerçeveye göre sundukları tarihsel bilginin farklılaşabildiği, “bir tek Tarih”in değil, “tarihler”in olduğunu, merakımıza cevap bulma çerçevesinde, zaman içinde fark edebiliyoruz. Bu durumda, ÖSYM’nin ya da her bir tarihçinin yaptığı gibi ortak bir çerçevede tanımlanan, ama aslında tarihçinin kendi sosyo-kültürel gerçekliği (zihniyeti) yanında genel metodoloji içinde, zihniyetine göre biçimlenen farklı nosyonları içeren bilgi alanı olarak tarih/ler nasıl öğretilir? Şüphesiz ki bu felsefi olduğu kadar pedagojik temelleri de olan bir tartışmayı gerektirir.

Görüldüğü üzere farklı görüşler/perspektiflerce, farklı anlamlar yüklenerek çoğullaşan tarih(ler), ne belli bir perspektife göre tasarılanmış araştırma sonucunda elde edilenleri “işte aradığınız gerçek budur” şeklinde, ne de geçmişte “yaşanmış olayları doğrudan şahit olmuş gibi” kesin bir dille aktaran, tek bir otoriter iç-sese dayalı bir anlatıyla sunulabilir. Bu durum yakın dönemlerin öğretiminde çok daha belirgin biçimde kendini hissettirir.

Ülkemizde yakın dönemlerin, özellikle İnkılap Tarihi dersleriyle, örgün eğitimde, mecburi biçimde verilmeye çalışıldığı görülür. 1930’lu yıllarda, dünyada yayılan Sosyalizm, Faşizm ve Nazizm gibi ideolojilerden yeni yetişecek Türk gençliğini “korumak”, üretilecek “milli ideolojimiz” çerçevesinde eğitim vererek Türk uluslaşmasının ve yeni kurulan rejimin “makbul vatandaş” tipini yetiştirmeye dönük bu çaba, cumhuriyet tarihi boyunca çok az değişikliklerle bugüne kadar gelmiştir. “Makbul vatandaşın” eğitimi için belli bir ideoloji çerçevesinde tarihin araçsal olarak kurgulanmasının, öğrencilerde arzu edilen kazanımları gerçekleştirmediği, bu tarz “endoktrinal” bir öğretimin tarih disiplininin öğretimini de nasıl sınırladığı zaman içinde görülmüştür. Ortaokulda, lisede ve üniversitede bu dersleri okutmuş, İnkılap Tarihinin mahiyeti ve yöntemi üzerine yapılagelmiş akademik, entelektüel ve siyasi tartışmaları da yakından takip etmiş bir akademisyen olarak, yakın dönemin modern bir tarih içeriğinin eğitimi şeklinde tasarlanmasının doğru olacağını yıllarca dile getirdik. İlk verildiği dö-

nemler için son derece normal görülebilen İnkılap Tarihi dersinin endokrine edilmiş amaç ve içeriğinin, 1930'lu yıllarda Türk uluslaşması ve vatandaş yetiştirilmesinin rengi, dokusu ve içeriğine uygun olmasına karşın geçen zaman içinde mutlaka gelişmelerine uygun düzenlenmesi gerektiği fikrini de paylaşmıştık. Bununla ilgili ana gerekçemiz, 1930'lu yılların dünyasının ve Türkiye'sinin zamanına bağlı olarak çok özel koşulları içerdiği, bu ders kapsamında o zamanlarda amaçlanan son derece tutarlı görünmesine karşın, aradan geçen yaklaşık doksan yılda dünyanın ve Türkiye'nin çok değiştiği gerçeğidir. Yüzüncü yaşına yaklaşan Türkiye Cumhuriyeti tarihinin öğretiminin, dünya ve bölgede değişen konjonktöre uygun planlanmasının önemini açıklar. Burada asıl sorun, yüz yıldır değişen, farklılaşan dünya içinde nasıl bir yakın dönem tarihi eğitimi sunulmasıdır, uzunca bir zaman tartışmanın, "inkılap mı" yoksa "devrim mi?", program ve ders kitaplarında yakın döneme yer verilmesi sakınca yaratır mı, verilecekse içerik ne zamana kadar getirilmeli?" gibi çok daha tali konular üzerinden cereyan ettiği görüldü. Sonra, bu yapılacak tarih öğretiminin adı ne olmalıydı? Çağdaş tarih mi, yakın tarih mi, yoksa yakın dönemler tarihi mi? Zamansal olarak bugüne yakınlığı anlatmak için kullanılan "yakın tarih" ya da "yakın dönem tarihi" tanımlamaları, tarihçiler arasında bugün bile hala tartışmalı görünüyor. Çeşitli gerekçelerle bunu Türkiye'de kavramsal olarak bile reddetme eğiliminde olan meslekten tarihçilerin bugün bile varlığı aşır. "Çağdaş tarih", "yakın tarih", "modern tarih", "yakın geçmiş", "20. veya 21. yüzyıl tarihi" gibi tanımlamalardan hangisi tercih edilebilirdi?

Biz bu çalışmada, Türkiye'nin modern tarihini konu etmeye çalıştığımız için kitabımızın adını da Modern Türkiye Tarihi olarak belirledik. Konuya ilişkin benzer isimle birkaç çalışmaya tesadüf edilse de bizim belirlediğimiz perspektif ve içerikten oldukça farklı oldukları görülmüştür. Türkiye'nin modernleşme sürecini, bugüne kadar ele alan başka bir çalışmaya henüz rastlanılmaması da bu kitabın isimlendirilme hikayesinin bir parçasını oluşturdu.

Modern tarih alanında çalışan çok değerli araştırmacılarla birlikte, Türkiye'nin modernleşme sürecini, günümüze kadar getirerek sunmayı planladık. Çalışmanın üniversite mecburi olarak okutulan İnkılap Tarihi derslerinde kaynak kitap olarak yararlanılması yanında, konuyu merak eden geniş kitlelere de konuya dair bir başlangıç okuması sunmasını amaçladık. Bunun için kitabımızda hem kronolojik hem de tematik yaklaşımı benimsedik. YÖK'ün İnkılap Tarihi dersleri için yaptığı kur tanımını da büyük ölçüde kapsayacak biçimde içeriğimizi planladık. Ancak önemli bir farkla, her şeyden önce içeriği endokrine veya idealize etmeden, bir tarih içeriği gibi ele alarak, farklı kültür çevrelerinden gelen tarihçilerle, çok sesli/perspektifli bir çalışma sunmayı amaçladık.

Kitabımızın girişindeki modernizmin kökenleri ve ortaya çıkışı, Avrupa'daki gelişmelerin ele alındığı yazı, sonraki bölüm olan Osmanlı modernleşmesi sürecini daha anlaşılır kılmak için yer buldu. Birinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin uğradığı işgallere karşı verdiği Milli Mücadele, ortaya çıkan yeni siyasal ve toplumsal yapı ve bunun getirdikleri Atatürk'ün ölümüne kadar kronolojik bir anlatımla sunuldu. II. Mahmud, II. Abdülhamid ve Atatürk'ün Türk modernleşme sürecindeki rollerini özellikle vurgulamak için üç kısa yazıya, "ana okuma parçaları" olarak verdik.

Türkiye Cumhuriyeti'nde 1923 sonrası siyasal, sosyal, iktisadi, kültürel gelişmelerin her biri ise uygun tematik başlıklarla, yine kendi içinde kronolojik olmak kaydı ile günümüze kadar anlatıldı. Temaları belirlerken oldukça kapsayıcı ve ana hatlarıyla çalışmaya gayret ettik. Şüphesiz tüm tarih çalışmalarında olduğu gibi konu edilen tema başlıkları zorunlu olarak bir seçme durumunu da beraberinde getirdi. Bu çerçevede, Türkiye Cumhuriyeti'nde 1923'ten bugüne "siyasal yaşam ve demokrasi", "dış politika", "iktisadi yaşam", "eğitim", "üniversiteler ve bilim", "basın ve medya", "kültür ve sanat", "toplumsal yapı ve yerleşim", "dini hayat", "spor", "moda ve eğlence" ve "sağlık" ayrı başlıklar halinde incelendi.

Yazarlarımızın işledikleri konu başlıklarını, okuyucunun zihninde 1923'ten günümüze genel bir fotoğraf oluşturması için olabildiğince şematik bir anlatıyla sunmaları arzu edildi. Kitabın sonunda geniş bir kronoloji listesi ve daha ayrıntılı okumalar için seçilmiş bir bibliyografya yer aldı. Her biri alanında yetkin tarihçilerimizin kaleme aldıkları konuların, bu bağlamda doyurucu ve yol gösterici olduğunu düşünüyoruz. Hemen belirtelim ki her yazarımız, içerikteki örnek ve üslup tercihini kendince belirledi. Bizim editör olarak, daha kolay okunması için bazı küçük önerilerimiz oldu. Bu sebepten, her bir bölümde sunulan bilgi ve iddiaların sorumluluğu yazarına aittir.

Kitapta her bölüm başlangıcında, konuyla ilgili temel kavram ve olgular bir arada sunularak, okuyucunun konuya yönelik yapacağı zihinsel hazırlığına katkı sağlanması planlandı. Her bölüm sonunda konuyla ilgili çok önemli olduğu düşünülen, doğrudan alıntı bir metinden oluşan bir "okuma parçası", sonrasında konuyla ilgili daha derinlemesine okumalar yapılabilmesi için "en önemli 10 eser"den oluşan bir "okuma listesi" sunuldu. Yine her bölüm sonunda, konuyla ilgili sinema, dizi ve belgesel filmleri arasından editör olarak seçtiklerimiz önerildi. Filmlerin seçimine katkılarından dolayı Emel Akbaşa teşekkür ederim. Buna ek olarak her bölüm için, farklı bilişsel düzeylerde çoktan seçmeli sorular oluşturduk. Bunu şimdilik, kitabı tavsiye etmek isteyen üniversite hocalarına ayrı baskı olarak göndereceğiz. Bu değerlendirme sorularının hazırlanması ve kontrolü için doktora öğrencilerim; başta Alper Cantimer olmak üzere, Esra Örs, Cavide Çiftçi ve Aslı Elgüne teşekkür ederim.

Kitabımızın, Türkiye'nin modernleşme tarihini merak edenlere doyurucu bir başlangıç okuması sunması dileklerimizle..

Saygı ile..

Editör

Prof. Dr. Ahmet Şimşek

Beyazıt, 13.06.2019

BÖLÜMLER VE YAZARLARI

Editör: Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞEK

1. BÖLÜM: Modern Çağın Doğuşu

Prof. Dr. Cenk REYHAN, Ankara HBV Üniversitesi

2. BÖLÜM: Osmanlı Modernleşmesi

Doç. Dr. Serkan YAZICI, Sakarya Üniversitesi

Türk Modernleşmesini Başlatan Aktör Olarak II. Mahmud

Doç. Dr. Ahmet YÜKSEL, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

**Türk Modernleşmesinin Önemli Bir Aktörü Olarak
II. Abdülhamid**

Prof. Dr. Vahdettin ENGİN, Marmara Üniversitesi

3. BÖLÜM: Milli Mücadele

Prof. Dr. İbrahim ŞİRİN, Kocaeli Üniversitesi

4. BÖLÜM: Yeni Rejim, Yeni Devlet (1923-1938)

Doç. Dr. Funda SELÇUK ŞİRİN, Kocaeli Üniversitesi

Türk Modernleşmesinde Atatürk

Prof. Dr. Fahri SAKAL, Ondokuz Mayıs Üniversitesi

5. BÖLÜM: Modern Türkiye’de Siyasal Yaşam ve Demokrasi (1938-2019)

Doç. Dr. Şerif DEMİR, Siirt Üniversitesi

6. BÖLÜM: Modern Türkiye’nin Dış Politikası (1923-2019)

Prof. Dr. Fatma ACUN, Hacettepe Üniversitesi

7. BÖLÜM: Türkiye’nin Ekonomik Gelişimi (1923-2019)

Prof. Dr. Zafer TOPRAK, Koç Üniversitesi

8. BÖLÜM: Modern Türkiye’de Eğitim (1923-2019)

Prof. Dr. Mustafa GÜNDÜZ, Yıldız Teknik Üniversitesi

9. BÖLÜM: Modern Türkiye’de Bilim ve Üniversite (1923-2019)

Prof. Dr. İlhan TEKELİ, ODTÜ (Emekli)

10. BÖLÜM: Modern Türkiye’de Kültür ve Sanat (1923-2019)

Yalın ALPAY, Yazar, Siyaset Bilimci

11. BÖLÜM: Modern Türkiye’de Basın/Medya (1923-2019)

Prof. Dr. Yasemin DOĞANER, Hacettepe Üniversitesi

12. BÖLÜM: Modern Türkiye’de Dini Hayat ve Cemaatler (1923-2019)

Prof. Dr. Mehmet Saffet SARIKAYA, Süleyman Demirel Üniversitesi

13. BÖLÜM: Modern Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Yerleşim

(Göç-İskân) (1923-2019)

Dr. Öğr. Üyesi Canan Emek İNAN, İnönü Üniversitesi

14. BÖLÜM: Modern Türkiye’de Spor (1923-2019)

Prof. Dr. Ahmet TALİMCİLER, İzmir Bakırçay Üniversitesi

15. BÖLÜM: Modern Türkiye’de Moda ve Eğlence (1923-2019)

Dr. Öğr. Üyesi Cem DOĞAN, Iğdır Üniversitesi

16. BÖLÜM: Modern Türkiye’de Moda ve Eğlence (1923-2019)

Doç. Dr. Namık ÇENCEN, Gazi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Aslı ARSLAN, Fırat Üniversitesi

Modern Türkiye Tarihine İlişkin Bir Bibliyografya Denemesi

Doç. Dr. Ahmet ÖZCAN, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Modern Türkiye Tarihi Kronolojisi

Doç. Dr. Çağatay BENHÜR, Selçuk Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	viii
Bölümler ve Yazarları.....	x

1. BÖLÜM MODERN ÇAĞIN DOĞUŞU

Hümanizm ve Rönesans.....	2
Reform.....	4
Bilimsel Devrim.....	7
Aydınlanma ve Ansiklopedist Hareket.....	7
Romantizm.....	10
Devletler, Yönetimler ve Devrimler.....	12
Sanayi Devrimi ve Emperyalizm.....	16
Liberalizm.....	18
Muhafazakârlık.....	21
Milliyetçilik.....	23
Sosyalizm.....	26
Sonuç.....	28
Okuma Listesi.....	30
Editörün Sinema/Film/Belgesel Önerileri.....	31

2. BÖLÜM OSMANLI MODERNLEŞMESİ

Lale Devri.....	35
Nizam-ı Cedit ve III. Selim.....	37
Sened-i İttifak ve II. Mahmud.....	39
Muzika-yi Hümayûn.....	40
Tanzimat Fermanı.....	42
Islahat Fermanı.....	43
Yeni Osmanlılar.....	44
II. Abdülhamid Zamanı.....	47
Jön Türkler.....	49
II. Meşrutiyet Dönemi.....	50
İttihat ve Terakki.....	52
Sonuç.....	53
Okuma Listesi.....	57
Editörün Sinema/Film/Belgesel Önerileri.....	57

TÜRK MODERNLEŞMESİNİ BAŞLATAN AKTÖR OLARAK II. MAHMUD

Okuma Listesi	71
---------------------	----

TÜRK MODERNLEŞMESİNİN ÖNEMLİ BİR AKTÖRÜ OLARAK II. ABDÜLHAMİD

Okuma Listesi	81
---------------------	----

3. BÖLÜM MİLLÎ MÜCADELE

Mondros Sonrası Ermeni ve Rum Çetelerin Faaliyetleri	88
İşgaller Karşısında Osmanlı Hükümetlerinin Tutumu	90
Paris Barış Konferansı	92
İzmir'in İşgali	94
Mustafa Kemal'in Samsun'a Çıkışı	96
Millî Mücadelede Genelgeler ve Kongreler Dönemi	98
Erzurum Kongresi	99
Sivas Kongresi	100
Son Osmanlı Mebusan Meclisi ve Misak-ı Millî	103
Misak-ı Millî	105
İstanbul'un İşgali (16 Mart 1920)	106
TBMM'nin Açılması	108
Sevr Anlaşması	111
Sevr Maddeleri	111
Millî Mücadelede Cepheler	112
I. İnönü Savaşı ve Londra Konferansı	116
II. İnönü Savaşı	117
Kütahya-Eskişehir Savaşı	117
Başkumandanlık Yasası ve Tekalif-i Milliye Emirleri	118
Sakarya Meydan Muharebesi	119
Kars Anlaşması	119
Ankara Anlaşması	119
Büyük Taarruz	120
Mudanya Ateşkes Anlaşması	121
Okuma Listesi	123
Editörün Sinema/Film/Belgesel Önerileri	123

4. BÖLÜM

YENİ REJİM, YENİ DEVLET (1923-1938)

Saltanatın Kaldırılması	126
Yeni Devletin Rejimi	129
II. TBMM'nin Oluşması	133
Cumhuriyet'in İlanı	134
Muhalefetin Görünürlük Kazanması	136
Hilafetin Kaldırılmasına Doğru	138
Yeni Anayasaya Doğru: 1924 Anayasası	140
Çok Partili Siyasal Döneme Geçiş XDenemeleri: Terakkiperver Cumhuriyet Fırka	141
Şeyh Said İsyanı ve Tahrir-i Sükûn Kanunu	146
İzmir Suikastı ve Muhalefetin Sonu	148
Serbest Cumhuriyet Fırkası	151
Menemen Hadisesi ve Asteğmen Kubilay	155
Onuncu Yıl Kutlamaları	157
Atatürk-İnönü Ayrılığı ve Atatürk'ün Ölümü	159
Okuma Listesi	162
Editörün Sinema/Film/Belgesel Önerileri	162

TÜRK MODERNLEŞMESİNDE ATATÜRK

Okuma Listesi	174
---------------------	-----

5. BÖLÜM

MODERN TÜRKİYE'DE SİYASAL YAŞAM VE DEMOKRASİ (1938-2019)

Millî Şef Dönemi	176
Çok Partili Yaşam	177
Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve Seçimler	178
Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)	179
27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi ve Askerî Yönetim	182
Sivil Siyasete Geçiş Çabaları (1961-1969)	185
Adalet Partisi İktidarı ve Başbakan Süleyman Demirel'li Yıllar (1965-1971)	187
12 Mart 1971 Muhtırası	188
Koalisyonlar	191
12 Eylül 1980 Askerî Darbesi	194
Sivil Siyasete Dönüş: Anavatan Partisi ve Turgut Özal	195
Koalisyonlar ve Sivil Siyasetin Güç Kaybetmesi	197
28 Şubat 1996 Kararları	199

Ak Parti Dönemi	202
15 Temmuz 2016 Askerî Darbe Girişimi.....	204
Sonuç.....	205
Okuma Listesi	209
Editörün Sinema/Film/Belgesel Önerileri	209

6. BÖLÜM

MODERN TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKASI (1923-2019)

Atatürk Dönemi (1923-1938)	212
Musul Meselesi.....	214
Hatay Sorunu	216
Boğazlar Meselesi	218
Milletler Cemiyetine Üyelik.....	220
Balkan Antantı ve Sadabat Paktı	220
Sâdâbâd Paktı	221
Mübadele	222
Sovyet Rusya’yla İlişkiler.....	223
II. Dünya Savaşı Dönemi (1939-1945)	223
Soğuk Savaş Dönemi (1945-1990)	226
Kıbrıs Sorunu.....	230
Ege’de Kıta Sahaneliği ve Hava Sahası Sorunu	232
Küreselleşme Dönemi (1990-2019).....	232
Okuma Listesi	238
Editörün Sinema/Film/Belgesel Önerileri	238

7. BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN EKONOMİK GELİŞİMİ (1923-2019)

Cumhuriyet ve Finansal Darboğaz	240
1929 Buhranı ve Çözüm Arayışları.....	242
Küreselleşme ve Resesyon.....	245
ABD ve Devletçiliğin Sonu	246
Demokrat Parti ve “Düzensizleştirme” (“Deregülasyon”) Girişimi.....	247
27 Mayıs ve “Düzenli” Ekonomiye Geçiş.....	249
Stagflasyon ve Türkiye Ekonomisi.....	250
24 Ocak Kararları ve Neoliberalizm.....	251
Bunalımlı Yıllar ve Finansal Çöküş.....	253
2001 ve 2008 Krizleri	255

Sonuç.....	256
Okuma Listesi	258
Editörün Sinema/Film/Belgesel Önerileri	258

8. BÖLÜM

MODERN TÜRKİYE'DE EĞİTİM (1923-2019)

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Eğitim	261
İsmet İnönü Dönemi Eğitim.....	265
Menderes Dönemi Eğitim 1950-1960.....	269
1960'tan 1980'e Demokrasi, Şiddet ve Hızlı Toplumsal Değişme Sürecinde Eğitim	271
"Yeni Dünya Düzeni"ne Geçiş: 1980-2002 Arasında Eğitim.....	273
"Modernizmi İçselleştirmek": 2002 Sonrası Türkiye'de Eğitim	275
2002 Sonrası Nicel Gelişmeler	275
Ders, Program, Felsefe Yönünden Gelişmeler	277
Okuma Listesi	282
Editörün Sinema/Film/Belgesel Önerileri	282

9. BÖLÜM

MODERN TÜRKİYE'DE BİLİM VE ÜNİVERSİTE (1923-2019)

Cumhuriyetin İlk On Yılında Yükseköğretim ve Bilimsel Bilgi Üretimi Alanında Atılan Adımlar	284
1933 Üniversite Reformu ve von Humbolt Üniversitesi Modelininin Uygulamaya Konuluşu	286
II. Dünya Savaşı Sonrasında Türkiye'nin Girdiği Popülist Modernite Süreci İçinde Üniversiteler	289
1960 Askerî Müdahalesi ve Sonrası	291
12 Mart Müdahalesinin Yansımaları	295
1980 Askerî Darbesi ve YÖK	296
2547 Sayılı YÖK Yasasının Getirdikleri	296
Türkiye Bilim ve Teknoloji Politikasını İlan Ediyor	298
YÖK Yasası Nasıl Uygulandı?	298
28 Şubat 1997 Sonrası Dönemde YÖK'teki Gelişmeler	301
2002 Sonrasında AK Parti Döneminde YÖK'teki Gelişmeler	304
Sonuç.....	307
Okuma Listesi	311
Editörün Sinema/Film/Belgesel Önerileri	311

10. BÖLÜM**MODERN TÜRKİYE'DE KÜLTÜR VE SANAT (1923-2019)**

Devlet Destekli Modernist Sanat: 1923-1950	315
Türk Heykel Sanatının Kuruluşu.....	321
Cumhuriyetin Ulusal Tiyatrosu ve Sineması.....	323
Sanatın Devlet Güdümünden Çıkışı: 1950-1960	324
Postmodernist Etkilerle Türk Sanatının Evrenselleşmesi: 1980-2000	334
Yirmi Birinci Yüzyıl: 2000-2019	337
Okuma Listesi	339
Editörün Sinema/Film/Belgesel Önerileri	339

11. BÖLÜM**MODERN TÜRKİYE'DE BASIN/MEDYA (1923-2019)**

Yazılı Basın	342
Radyo	352
Televizyon.....	357
Sosyal Medya.....	359
Sonuç.....	362
Okuma Listesi	364
Editörün Sinema/Film/Belgesel Önerileri	364

12. BÖLÜM**MODERN TÜRKİYE'DE DİNİ HAYAT
VE CEMAATLER (1923-2019)**

Resmi Düzenlemeler ve Sosyal Yapı	366
Türkiye'de Halk Dindarlığı	373
Cemaatler	376
Aleviler.....	381
İslamcı Hareketler	382
Sonuç	385
Okuma Listesi	387
Editörün Sinema/Film/Belgesel Önerileri	388

13. BÖLÜM**MODERN TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL YAPI VE YERLEŞİM
(GÖÇ-İSKÂN) (1923-2019)**

1923-1950 Döneminde Göç ve İskân.....	391
1950-1980 Döneminde Göç ve İskân.....	398
1980'den Günümüze Göç ve İskân	401
Sonuç.....	404
Okuma Listesi	406
Editörün Sinema/Film/Belgesel Önerileri	406

14. BÖLÜM**MODERN TÜRKİYE'DE SPOR (1923-2019)**

Cumhuriyet Döneminde Spora İlişkin Yaklaşımlar	411
Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakından Spor Federasyonlarına Uzanan Süreç (1922-)	413
İkinci Dünya Savaşı Sonrası	417
Spor Tarihimizde Öne Çıkan Gelişmeler	419
Sonuç	423
Okuma Listesi	426
Editörün Sinema/Film/Belgesel Önerileri	426

15. BÖLÜM**MODERN TÜRKİYE'DE MODA VE EĞLENCE (1923-2019)**

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Giyim Kuşam Biçimleri.....	428
Erken Cumhuriyet'te Moda, Modernleşme ve Kimlik Kaygısı	432
Devrim, Moda ve Hoş Vakitler: Erken Cumhuriyet'ten Günümüze Kıyafet, Eğlence ve İktidar.....	436
Sonuç.....	442
Okuma Listesi	446
Editörün Sinema/Film/Belgesel Önerileri	446

16. BÖLÜM

MODERN TÜRKİYE'DE SAĞLIK (1923-2019)

1923-1946 Dönemi Sağlık Alanındaki Hedefler ve Gelişmeler	448
Salgın Hastalıklarla Mücadele	452
1946-1960 Dönemi Sağlık Alanındaki Hedefler ve Gelişmeler.....	455
1960-1980 Dönemi Sağlık Alanındaki Hedefler ve Gelişmeler	456
1980-2003 Dönemi Sağlık Alanındaki Hedefler ve Gelişmeler.....	457
2003-2019 Dönemi Sağlık Alanındaki Hedefler ve Gelişmeler	459
Sonuç	462
Okuma Listesi	464
Editörün Sinema/Film/Belgesel Önerileri	464
Modern Türkiye Tarihine İlişkin Bir Bibliyografya Denemesi	465
Modern Türkiye Tarihi Kronolojisi.....	483

1. BÖLÜM

MODERN ÇAĞIN DOĞUŞU

Prof. Dr. Cenk REYHAN
Ankara HBV Üniversitesi

KAVRAM VE OLGULAR

Rönesans, Hümanizm, Reform, Modernizm, Aydınlanma, Sanayi Devrimi, Fransız İhtilali, Ansiklopedistler, Jakobenizm, Toplumsal Değişim, Ulus Devlet, Sömürgecilik, Romantizm, Liberalizm, Sosyalizm, Muhafazakârlık, Milliyetçilik

İÇİNDEKİLER

Hümanizm ve Rönesans

Reform

Bilimsel Devrim

Aydınlanma ve Ansiklopedist Hareket

Romantizm

Devletler, Yönetimler ve Devrimler

Sanayi Devrimi ve Emperyalizm

Liberalizm

Muhafazakârlık

Milliyetçilik

Sosyalizm

Önceleri Avrupa uygarlığı şu üç öğeden oluşuyordu: 1. Eski Yunan ve Roma kültürleri, 2. Hıristiyanlık, 3. Roma İmparatorluğu'nu istila eden Cermen savaşçıların kültürü.¹ Ortaçağ boyunca, bin yıl boyunca yaşayan bu karışım, ilk kez Rönesans ile birlikte, çözülmeye ve modern çağ oluşmaya başladı.² Bu süreçte, kilise otoritesi aşama aşama zayıfladı.

Rönesans insanı, önce doğaya hakim olması gerektiği düşüncesi ile yaşadığı evren, dünya ve toplum hakkında bilgi üretmeye çalıştı. Böylece, bilimsel bilgi için klasik yöntemlerin terk edilmesi ve yeni bir yöntemin keşfedilmesi gerektiğini kavradı. Rönesans ile özgür, akli ve deneyi bilgi için referans alan insan oluşturma projesi, meyvelerini Aydınlanma Çağı'nda verdi.³

Hümanizm ve Rönesans

Hümanizm, 15. yüzyıldaki *yeni bilginin* müjdecisi olarak daha geniş kapsamlı entelektüel hareketi ifade eder. “*Her şey insan için olmalı*” düşüncesi ile başlayan Hümanizm anlayışı, Ortaçağ'ın teokratik veya tanrısal/dinsel merkezli dünya görüşünden, Rönesans'ın insanî/dünyevî merkezli dünya görüşüne temel bir geçiştir. Hümanizma'nın manifestosunun Mirandola'nun⁴ İnsanın Değeri Üzerine Söylev adlı incelemesinde kaleme alındığı söylenebilir.⁵ Böylelikle Hümanizm ve Rönesans'ın ilk belirtileri 14. yüzyıl başlarında İtalya'da görülmeye başlandı.⁶

Hümanistler, Antik Yunan ve Latin edebiyatı eserlerinden beslendiler. Bireyselliğin ön plana çıkmaya başladığı bu dönemde, Ortaçağ'ın skolastiğini aşarak,

- 1 John Hirst, *Kısa Avrupa Tarihi*, Çev. Mihriban Doğan, Say Yayınları, Ankara, 2013, s. 9.
- 2 John Hirst, *A.g.e.*, s. 32-33. Rönesans'ın İtalya'da doğuş ve gelişiminin tarihsel koşulları üzerine ana kaynaklardan yararlanarak yazılmış ve Rönesans literatürünü derinden etkilemiş klasik bir eser: Jacob Burckhardt, *İtalya'da Rönesans Kültürü*, Çev. Bekir Sıtkı Baykal, Okuyan Us Yayınları, İstanbul 2018.
- 3 A. Kadir Çüçen, “Batı Aydınlanmasının Düşünsel Kökenleri ve Eleştirisi”, *Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, Atatürk'ün Doğumunun 125. Yılı ve Cumhuriyetimizin 83. Yılı Özel Sayısı, 2006, s. 26.
- 4 Mirandola için bkz. Alev Alathı, (Der.), *Batıya Yön Veren Metinler*, Kapadokya MYO Yayınları, Kapadokya, 2010, Cilt: II, s. 439. Mirandola'nun tezleri Papalık tarafından Hıristiyanlığa aykırı bulunduğu için yasaklandı.
- 5 Norman Davies, *Avrupa Tarihi*, Çev. Burcu Çığman, Elif Topçugil, Kudret Emiroğlu, Suat Kaya, İmge Yayınları, Ankara, 2006, s. 519. Hümanizma zamanla tüm bilgi ve sanat dallarına yayıldı.
- 6 Ortaçağ İtalyan aydınlarından Dante Alighieri, Latin kültürü ve mitleriyle beslenerek Hıristiyan mistisizmine yöneldi. Francesco Petrarca, Ortaçağ'ın skolastik düşüncesi ve edebî eserlerini inceledi. Başlıca Latin ve Yunan yazarlarının eserlerini toplayarak bunları aslından okuyabilmek için Yunanca öğrendi. Giovanni Boccaccio da aynı yolu takip ederek Yunancayı öğrendi ve bir mitoloji kitabı hazırladı. Bu dönemde, İtalya'da siyasal düşünürden, ressam ve heykeltıraşa birçok kişi yetişti: Niccolo Machiavelli, Tasso Raffaello, Leonardo da Vinci, Michelangelo di Lodovico. Herbiri çeşitli alanlarda eserler veren, Almanya'da Erasmus, Martin Luther, Albrecht Dürer; İngiltere'de William Shakespeare; İspanya'da Miguel de Cervantes, Diego Velasquez; Hollanda'da Rembrandt Harmenszoon van Rijn; Polonya'da Copernicus bu dönemin/akımın önde gelen şahsiyetleridir.

Antikçağ'ın kültürel birikimiyle yeniden bağ kurdular. Modern bilim ve sanatın doğmasına yavaş yavaş zemin hazırladılar.⁷ “Stoa Okulu”⁸ adlı antik döneme ait bir ahlak felsefesini yaymaya başladılar. Rönesans teriminin, “yeniden doğuş” veya “yeniden diriliş” anlamına gelmesi bununla ilgilidir.

Hümanistler'in çabaları sonunda, akılcı bir felsefe ve laik bir ahlak anlayışı ortaya çıktı.⁹ Yeni seküler ve bireyci değerler, feodalite Avrupası'nın toplumsal, ekonomik, siyasal ve düşünsel sınırlamalarını kaldırdı. Rönesans, bir metafor olarak imgelediği bu yeni ve “aydınlık dönem”i, “karanlık çağ” olarak imgelediği önceki dönemden kesin bir biçimde ayırdı.¹⁰

İtalya'dan sonra 15. yüzyılda İspanya, Portekiz, Fransa, İngiltere ve Almanya'ya sıçrayan Hümanizm ve Rönesans, bu ülkelerde de birbirine çok yakın anlayış içinde hayat buldu. Böylece, “tanrı devleti” yerine “yeryüzü devleti”; dinsel bir kozmoloji yerine fiziksel bir kozmoloji; insanın kul olarak görüldüğü bir toplum/devlet düzeni yerine insanın birey/kşi olarak kabul edildiği bir toplum/devlet düzeni öne sürülmeye başlandı. Bu değişim/kopuş yalnızca düşünsel/kuramsal alanda değil, olgusal/pratik alanda da kendini gösterdi. Dinde Reformasyon hareketi ile Katolik mezhebin katı ve değişmez din yorumu, yerini Protestanlığın daha ılımlı yorumlarına bıraktı.¹¹

Tüm bu gelişmelerin anlamı, Rönesans'ın Ortaçağ dünyasının ilk büyük yıkımı olduğudur.¹² Rönesans'la birlikte Avrupa toplumunun uzun laikleşme süreci de başlamış oldu. Laik bir dünyada din, topluma egemen olmazdı. Kurallarını ve adetlerini herkese dayatmaz veya düşüncüyü kontrol etmez, kişiye veya belli bir insan grubuna özel bir mesele olarak var olurdu.¹³ Modern çağ bu yönde ilerliyordu.

Aslında Rönesans, dinsel reformlarla sonuçlanan hareketin bir parçasıydı. Daha uzun süren Reform ve Bilimsel Devrim yoluyla Aydınlanma Çağı'na ulaşan evrimin ilk aşamasıydı. Modern Avrupa'nın doğuşunu hazırlayan, Ortaçağ uygarlığının kalıplarını çatlatan bir güçtü. Bu süreçte elbette Hıristiyanlık'tan vaz-

7 Halil İnalçık, *Rönesans Avrupası: Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s. 4.

8 Kurucusu Kıbrıslı Zenon, ve Epicurus. Stoacılık ve Epicurus akımları hakkında genel bilgi ve karşılaştırma için bkz. Murat Arslan, “Hellenistik Dönem'e Damgasını Vuran Yaratıcı Felsefe Sistemleri: Epikürosçülük ve Stoacılık I, *Arkeoloji ve Sanat*, Sayı: 100, 2001, s. 19-28.

9 Muhsin Kadioğlu, Hümanizm, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/101256>, s. 158-159. (Erişim Tarihi: 07.07.2019). Hümanistler insanın aslında iyilik olduğuna inanıyorlar, insandaki iyiliğin Hıristiyanlık prensiplerine uymakla ortaya çıktığı ve geliştiği şeklindeki düşüncelere karşı çıkıyorlardı. s. 158-159.

10 İsmail Coşkun, “Modernliğin Kaynakları: Rönesans Üzerine Bir Değerlendirme”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 6, 2003, s. 48.

11 A. Kadir Çüçen, *A.g.e.*, 25.

12 John Hirst, *A.g.e.*, 38.

13 John Hirst, *A.g.e.*, 34.